

Magdalena ŚLUSARCZYK

ANALIZA POLSKIEGO PRAWA AUTORSKIEGO I PRAW POKREWNYCH

Streszczenie. W artykule omówiono zagadnienia prawa autorskiego i praw pokrewnych w świetle obowiązujących w kraju przepisów. Przedstawiono pojęcie utworu i twórcy, zwrócono uwagę na nadużycia związane z przypisywaniem autorstwa cudzego utworu. Omówiono temat dysponowania prawami do utworu stworzonego w ramach stosunku pracy oraz kwestię zawieranych umów. Poruszono również problem praw własności intelektualnych w projektach wykonywanych na rzecz Ministerstwa Obrony Narodowej.

Słowa kluczowe: prawo autorskie, utwór, autor, własność intelektualna, wynalazek, licencja.

1. WPROWADZENIE

Jednymi z ważniejszych zagadnień dotyczących obszarów pracy o charakterze twórczym, jak działalność pisarska, malarska, reżyseria filmowa i teatralna czy techniczna działalność innowacyjna (wynalazki, nowe urządzenia i wyroby) jest ochrona twórcy i jego dzieła przed wykorzystaniem przez osoby i/lub instytucje do tego nieupoważnione.

Szereg państw dawało na przestrzeni wielu lat XX i XXI wieku przykłady negatywne bezprawnego kopiowania zarówno urządzeń, maszyn, jak i przedmiotów powszechnego użytku. Straty z tego tytułu dotyczą przede wszystkim krajów wysoko uprzemysłowionych wydających miliony dolarów na badania naukowe i projekty decydujące o postępie technicznym całej ludzkości. Obecnie, w erze Internetu, szczególnie trudnym zagadnieniem są przeciwdziałanie i walka z powszechnym zjawiskiem tzw. piractwa muzyki i filmów.

Państwa na całym świecie podejmują różne, często szerokie, działania prawne chroniące twórców i powstałe dzieła poprzez ustawy i przepisy, dwustronne umowy, konwencje czy stosowanie sankcji handlowych wobec krajów nieprzestrzegających prawa autorskiego.

Również w Polsce zostały opracowane i wdrożone stosowne przepisy – jest to ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych [1].

2. POLSKIE PRZEPISY PRAWNE

Zagadnienia ochrony własności intelektualnej w kraju reguluje ustawa [1] z dnia 4 lutego 1994 r. Zgodnie z treścią art. 1 utworem jest każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia. W definicji utworu kluczowym elementem jest twórczy charakter działalności lub też twórczy charakter rezultatu tej działalności, czyli powstałego dzieła. Rezultat pracy człowieka, aby mógł być zakwalifikowany jako utwór, powinien spełniać dwa kryteria – kryterium oryginalności i indywidualności.

Twórca przez swoje działanie tworzy utwór i to jemu powinna przysługiwać, co do zasady, ochrona prawna. Twórcą może być jedynie człowiek jako osoba fizyczna. Nie ma żadnych ograniczeń co do wieku czy stanu psychicznego twórcy [1]. Utwór może być stworzony przez więcej niż jedną osobę. Mówi się wtedy o tzw. współautorstwie. Współtwórcom przysługuje prawo autorskie wspólnie.

Po pierwsze, prawo autorskie chroni tzw. autorskie prawa osobiste, czyli nieograniczoną w czasie i niepodlegającą zrzeczeniu lub zbyciu więź twórcy z autorem [6]. Prawo autorskie przyjęło, że jego zadaniem jest ochrona osobowości autora, który wyraził ją w utworze. Ustawa określa, że między autorem a utworem istnieje więź szczególnego rodzaju. Nie podlega ona bowiem zrzeczeniu się lub zbyciu. Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych do autorskich praw osobistych zalicza, zgodnie z art. 16, w szczególności prawo do autorstwa utworu, prawo do oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem lub do udostępniania go anonimowo, prawo do nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania, prawo do decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności, prawo do nadzoru nad sposobem korzystania z utworu [12]. Należy pamiętać o tym, że katalog ten ma charakter otwarty [7]. Po drugie, prawo autorskie przewiduje ochronę autorskich praw majątkowych. Zgodnie z ustawą o prawie autorskim (art. 17), jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, twórca przysługuje prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu. Oznacza to, że o ile przepisy prawa nie mówią nic innego, podmiotem uprawnionym do czerpania korzyści majątkowych ze swojego dzieła jest twórca.

a. Ochrona prawnoautorska

Ochroną prawnoautorską objęty jest wyłącznie rezultat twórczej pracy człowieka, jej wynik w postaci utworu [12]. Ochrona prawnoautorska utworu zaczyna się w momencie ustalenia utworu. Mówiąc inaczej to chwila, w której z utworem mogą zapoznać się również inne osoby poza autorem. W momencie ustalenia utworu powstają zarówno prawa autorskie osobiste, jak i majątkowe. Moment ustania praw osobistych i majątkowych jest jednak różny. Autorskie prawa osobiste nie kończą się nigdy. Natomiast autorskie prawa majątkowe gasną po upływie lat siedemdziesięciu liczonych:

- od śmierci twórcy;
- w odniesieniu do utworów współautorskich – od śmierci współtwórcy, który przeżył pozostałych;
- w odniesieniu do utworu, którego twórca nie jest znany – od daty pierwszego rozpowszechnienia, chyba że pseudonim nie pozostawia wątpliwości co do tożsamości autora lub jeżeli autor ujawnił swoją tożsamość;
- w odniesieniu do utworu, do którego autorskie prawa majątkowe przysługują z mocy ustawy innej osobie niż twórca – od daty rozpowszechnienia utworu, a gdy utwór nie został rozpowszechniony – od daty jego ustalenia.

b. Plagiat

Analizując charakter utworów i przechodząc od utworów samodzielnych przez utwory inspirowane i opracowania, dojdziemy do wyników pracy ludzkiej, które nie są samodzielne, gdyż przejmują z utworów twórcze elementy [1]. Wykorzystanie cudzego utworu w zakresie przekraczającym dozwolone ramy stanowi naruszenie prawa autorskiego i nazywane jest potocznie plagiatem. Zjawisko plagiatu stało się w ostatnich latach bardzo powszechne. Plagiat [13] to pojęcie z zakresu prawa autorskiego oznaczające skopiowanie cudzego utworu (lub jego części) wraz z przypisaniem sobie prawa do autorstwa. Samo pojęcie plagiatu nie

jest zdefiniowane w prawie autorskim, albowiem zdefiniowanie plagiatu na gruncie prawa jest niezwykle trudne. Doktryna prawa wyróżnia dwa rodzaje plagiatów – plagiat jawny – gdy autor wprost podpisuje swoim nazwiskiem cudzy utwór i plagiat ukryty – w którym autor w swoim dziele przywłaszcza sobie autorstwo jedynie fragmentu cudzego dzieła bądź cudzy utwór wkomponowuje w strukturę własnego.

Za naruszenie praw autorskich i wykorzystanie ich bez zgody autora przewiduje się dwa rodzaje odpowiedzialności prawnej. Pierwszą z nich jest odpowiedzialność cywilna [2].

Drugą odpowiedzialnością prawną jest odpowiedzialność karna [3] mówiąca o popełnieniu przestępstwa.

c. Charakter innych utworów

Prawo autorskie wskazuje również, jakie dzieła nie mogą być uznane za utwór i jakich utworów ono nie chroni [9] np.: odkryć, idei, procedur, metody i zasad działania oraz koncepcji matematycznych. Nie oznacza to jednak, że kwestie te nie podlegają żadnej ochronie prawnej. Instrumentem, który służy ich ochronie jest ochrona dóbr osobistych przewidziana w art. 23 i 24 kodeksu cywilnego [2]. Utworami nie są również wynalazki, wzory przemysłowe, znaki towarowe, których dotyczą przepisy ustawy Prawo własności przemysłowej. Własność przemysłowa obejmuje te obszary własności intelektualnej, których dotyczy ustawa Prawo własności przemysłowej. W prawie polskim określono sześć rodzajów własności przemysłowej: wynalazek, wzór użytkowy, wzór przemysłowy, znak towarowy, topografia układu scalonego i oznaczenie geograficzne. Przedmioty własności intelektualnej, których nie można zaliczyć do żadnego z tych rodzajów, nie podlegają ochronie prawnej na gruncie wspomnianej ustawy. Jeżeli mówimy o know-how – mamy na myśli całokształt wiadomości, czyli fachowej wiedzy oraz doświadczeń w zakresie technologii i procesu produkcyjnego dla określonego wyrobu. Umowa *know-how* upoważnia do korzystania z określonych praw podmiotowych. Know-how nie ma charakteru odkrywczego, nie można go opatentować, co nie znaczy, że przedsiębiorca nie może go chronić w inny sposób. Ochronę zapewniają regulacje zawarte w ustawie o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji [10].

3. DYSPONOWANIE PRAWAMI AUTORSKIMI WYNIKAJĄCE ZE STOSUNKU PRACY

Zgodnie z art. 12 ustawy o prawie autorskim w wypadku gdy ustawa lub umowa o pracę nie stanowią inaczej, pracodawca, dla którego pracownik stworzył dany utwór w wyniku wykonywania obowiązków wynikających ze stosunku pracy, nabywa z chwilą przejęcia utworu autorskie prawa majątkowe na zasadach wynikających z ustaleń zawartych w umowie o pracę. Prawa osobiste do takiego utworu w dalszym ciągu pozostają przy twórcy. Przyjęcie utworu następuje w momencie zaakceptowania utworu lub w terminie sześciu miesięcy od przyjęcia utworu. W przypadku gdy pracodawca, w okresie dwóch lat od daty przyjęcia utworu, nie przystąpi do rozpowszechniania utworu określonego w umowie o pracę, twórca może wytyczyć pracodawcy na piśmie określony termin, z zastrzeżeniem że po jego upływie prawo, które pracodawca uzyskał wraz z własnością przedmiotu, powracają do twórcy. Warto pamiętać, że pracownik i pracodawca mogą kwestie te uregulować w osobnej umowie.

4. UMOWY Z ZAKRESU PRAWA AUTORSKIEGO

Główną drogą przeniesienia autorskich praw majątkowych jest umowa [11]. Przeniesienie autorskich praw majątkowych nie następuje automatycznie, konieczne jest bowiem zawarcie odrębnej umowy, w której zawarte zostaną poszczególne kwestie

przeniesienia własności intelektualnej. Ważne jest ustalenie pól eksploatacji, na których niniejsze przeniesienie nastąpi. Umowa na wykonanie i finansowanie danego projektu reguluje również kwestie licencji. Konieczne jest odrębne zezwolenie na wykorzystywanie opracowań utworów pierwotnych powstałych na skutek ich modyfikacji, tłumaczenia itd. zarówno przez Uprawnionego (np. MON), jak i Wykonawców Projektu. Dla dalszego rozwoju stanowiącego w zdecydowanie większej mierze efekt projektów B+R z obszaru BiO to kwestia istotna. Przeniesienie autorskich praw majątkowych nie jest jednoznaczne z uregulowaniem zależnych praw autorskich. Umowy z zakresu prawa autorskiego są bardzo różnorodne i mogą dotyczyć wielu zagadnień. Często zawierają w sobie elementy różnych umów na przykład umowy o dzieło. Umowy mogą być od siebie różne w związku z rodzajem utworu. W każdej umowie konieczne jest dokładne określenie kto jest twórcą. Twórcą może być jedynie osoba fizyczna. Umowa powinna zawierać takie elementy jak oświadczenie twórcy wskazujące, że twórca rzeczywiście nim jest oraz że utwór nie narusza praw osób trzecich. Umowa o przeniesienie autorskich praw majątkowych lub umowa o korzystanie z utworu musi zawierać informację o polach eksploatacji. Pola eksploatacji to pojęcie określające sposób w jaki można korzystać z danego utworu. W wypadku gdy umowa nie stanowi inaczej, twórcy przysługuje odrębne wynagrodzenie za korzystanie z utworu na każdym odrębnym polu eksploatacji. Umowa o przeniesienie autorskich praw majątkowych wymaga zachowania formy pisemnej pod rygorem nieważności.

5. UTWÓR PRACOWNICZY W RAMACH UMOWY O PRACĘ Z INSTYTUCJĄ NAUKOWĄ

Innym zagadnieniem jest kwestia utworów pracowniczych w wypadku gdy pracodawcą jest instytucja naukowa. Zgodnie z art. 14 prawa autorskiego, gdy w umowie o pracę nie postanowiono inaczej, instytucja naukowa ma prawo pierwszeństwa opublikowania utworu naukowego danego pracownika naukowego, który stworzył to dzieło w wyniku wykonywania obowiązków służbowych. Pierwszeństwo to jednak wygasa w momencie gdy w ciągu 6 miesięcy od przekazania utworu nie zawarto z twórcą umowy o wydanie utworu bądź jeżeli przez dwa lata od daty przekazania utwór nie został opublikowany. Mowa o tak zwanej licencji ustawowej ustanawiającej pierwszeństwo publikacji dla pracodawcy. Mówiąc o utworach naukowych pracowniczych trzeba określić, iż chodzi o utwory stworzone przez pracowników naukowych. Utwór naukowy, pracowniczy jest utworem, który został stworzony w ramach obowiązków służbowych. Autorskie prawa majątkowe mogą przysługiwać twórcy, ale jeżeli twórca zdecyduje to mogą również zostać przeniesione na inny podmiot [8].

6. ZARZĄDZANIE PRAWAMI WŁASNOŚCI INTELEKTUALNEJ SPÓŁEK ZBROJENIOWYCH W PROJEKTACH REALIZOWANYCH W RESORCIE OBRONY NARODOWEJ

Sposób zarządzania PWI jest ważny z punktu należytego zabezpieczenia interesów Skarbu Państwa w obszarze kluczowym dla bezpieczeństwa państwa, jakim jest obrona narodowa. Program Modernizacji Technicznej Sił Zbrojnych RP na lata 2017-2022 przewiduje pozyskanie różnych rodzajów uzbrojenia od krajowych i zagranicznych dostawców, a dzięki systemowi zarządzania PWI resort obrony dokładniej zadba o bezpieczeństwo dostaw oraz rozwój zakupionego sprzętu wojskowego w kraju.

W dniu 16 maja 2018 r. została podpisana przez Ministra Obrony Narodowej Decyzja Nr 58/MON Ministra Obrony Narodowej [5] w związku z zarządzaniem prawami

własności intelektualnej powstałymi w wyniku realizacji projektów w resorcie obrony narodowej [13]. Opracowany przez Inspektorat Implementacji Innowacyjnych Technologii Obronnych akt prawny normalizuje problematykę zarządzania w resorcie obrony narodowej prawami autorskimi i prawami własności przemysłowej, które wynikają z realizacji badań naukowych i prac rozwojowych realizowanych na rzecz Ministerstwa Obrony Narodowej, mając na celu zabezpieczenie potrzeb Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Dokument ustala koncepcje realizacji danego zagadnienia w resorcie obrony narodowej i uprawnienia uczestników określonego systemu. Kwestie zawarte w decyzji Ministra Obrony Narodowej wskazują Inspektorat Implementacji Innowacyjnych Technologii Obronnych jako jednostkę organizacyjną w obszarze nadzorowania i koordynowania możliwości pozyskiwania i zarządzania prawami własności intelektualnej oraz administrowania przedmiotowymi danymi. Regulacje ustalone przez MON nakazują producentom uzbrojenia i sprzętu wojskowego bez zabezpieczenia finansowego do przekazania dokumentacji technicznej nowego sprzętu, w wypadku gdy firmy korzystały przy badaniach i ich opracowaniu z państwowego dofinansowania. Wykonawca oraz Współwykonawcy mają przenieść na Skarb Państwa własność prototypów powstałych w wyniku danego projektu, na wyraźne żądanie Skarbu Państwa zgłoszone w terminie kilku miesięcy od dnia doręczenia Skarbowi Państwa odpowiedniego wykazu. Spółki są temu przeciwnie, twierdząc, że żądanie oddania praw do nowych opracowań i prototypów, bez żadnej gwarancji, że armia zamówi seryjny produkt, wybierany najczęściej na rynku w drodze przetargu, odbiera przedsiębiorstwu możliwości uzyskiwania dochodów z produkcji i komercjalizacji wynalazku [14]. Przy tworzeniu innowacyjnych rozwiązań firmy często korzystają, oprócz rezultatów badań finansowanych przez MON lub Narodowe Centrum Badań i Rozwoju, z wcześniejszego intelektualnego dorobku własnych inżynierów i konstruktorów. Know how to więcej niż efekt konkretnych zamówionych przez armię czy NCBiR badań. Przejście dokumentacji i praw do własności intelektualnej w ręce urzędu ogranicza możliwości jego uaktualniania a następnie modernizacji [15]. Przedsiębiorcy dopuściliby do przekazania dokumentacji swoich prac, gdyby MON zagwarantowało im licencję na produkcję stworzonego w ich zakładach sprzętu, ale zgodnie z unijnymi zasadami, zakupy wojskowe muszą odbywać się przede wszystkim poprzez otwarte przetargi, w których konkurencja jest coraz większa.

7. LITERATURA

- [1] Ustawa z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych.
- [2] Kodeks Cywilny.
- [3] Kodeks Karny.
- [4] Ustawa o Narodowym Centrum Badań i Rozwoju.
- [5] Decyzja Nr 58/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 16 maja 2018 r.
- [6] Barta J., Markiewicz R.: „Prawo autorskie” - Warszawa, Wolters Kluwer Polska, 2008.
- [7] Barta J., Markiewicz R.: „Prawo autorskie i prawa pokrewne” – Warszawa, Wolters Kluwer Polska, 2011.
- [8] pod red. Ferenc-Szydełko E.: „Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych: komentarz” – Warszawa, Wydawnictwo C. H. Beck, 2011.
- [9] Poźniak-Niedzielska M., Szczotka J., Mozgawa M.; pod red. Poźniak-Niedzielskiej M.: „Prawo autorskie i prawa pokrewne: zarys wykładu” – Bydgoszcz, Oficyna Wydawnicza Branta, 2007.

- [10] Golat R.: „Prawo autorskie i prawa pokrewne” –Warszawa, Wydawnictwo C. H. Beck, 2008.
- [11] Podrecki P.: „Środki ochrony praw własności intelektualnej” - Warszawa: Lexis Nexis, 2010.
- [12] Jankowska M., Autor i prawo do autorstwa” –Warszawa, Wolters Kluwer Polska, 2011.
- [13] https://lexplay.pl/artukul/prawo_autorskie/odpowiedzialnosc_cywilna_i_karna_z_tytulu_popelnienia_plagiatu [dostęp: 12.04.2019].
- [14] <https://www.ncbr.gov.pl/potrzebujewiedzy-firma/prawa-wlasnosci-intelektualnej/szczegoly/news/wyniki-prac-badawczych-i-rozwojowych-oraz-zasady-ochrony-51541/>[dostęp: 11.04.2019].
- [15] <https://www.defence24.pl/system-zarzadzania-wlasnoscia-intelektualna-w-mon-opozniony>[dostęp: 11.04.2019].

ANALYSIS OF THE POLISH COPYRIGHT LAW AND RELATED LAWS

Abstract. The article discusses issues of copyright and related rights in the light of the provisions that are in force in Poland. The concepts of ‘work’ and ‘creator’ are presented, and attention is called to abuses related to attributing authorship of someone else’s work. The topic of disposing of the rights to a work created under an employment relationship and the issue of contracts concluded are discussed. The problem of intellectual property rights in projects carried out for the Ministry of National Defence is also raised.

Keywords: copyright, work, author, intellectual property, invention, licence.